

SECTION 3. GENERAL PSYCHOLOGY, HISTORY OF PSYCHOLOGY

DOI: 10.46299/ISG.2024.MONO.MED.2.3.1

3.1 Соціально – психологічні аспекти прояву обману у дітей з вадами слуху

Актуальність теми. На сьогоднішній день депривація слухової функції є досить поширеним сенсорним порушенням. Так, дані Всесвітньої організації охорони здоров'я свідчать про те, що майже триста мільйонів людей у світі страждають на глухоту чи мають проблеми зі слухом. Через втрату слуху глухі діти, особливо в тих сім'ях де батьки чують, часто відчують затримку у розвитку усної мови та мови жестів. Їхні мовні затримки заважають їхньому соціальному розвитку. Останні дослідження надають емпіричну підтримку цього явища. Наприклад, порівняно з дітьми, що чують, глухі діти демонструють більше поведінкових проблем [181], більше емоційних коливань [149], та проблем з однолітками, мають гірші навички спілкування однолітками навіть з тими, які теж мають вади слуху [184–188], ускладнення соціальної компетентності [173] і навичок переконання [185, 187].

В той же час діти з вадами слуху мають бажання, як і інші діти та підлітки, міжособистісної взаємодії, контакту зі своїми однолітками. Деякі дослідження показують, що порівняно з дітьми, що чують, глухі діти оцінюються як менш популярні їхніми чуючими однолітками [196] та вчителями [186, 188]. *Останнє дуже часто призводить до більших використання різних засобів маніпуляції, зокрема, проявів обману, саме задля підвищення якості та кількості міжособистісних зв'язків.*

Обман у глухих дітей та підлітків також може бути спричинений різними факторами, такими, як наприклад потреба у захисті, чи недостатнє розуміння, чи приховування власних складнощів або ще якихось проблем в їх житті. Розуміння причин і наслідків є важливим явищем для створення спеціалізованих підходів у роботі з цією категорією осіб. Тема обману серед дітей та підлітків з

вадами слуху є актуальною оскільки вона стосується розуміння та підтримки людей у цій групі.

Метою дослідження є дослідження особливостей обману у дітей та підлітків з вадами слуху.

Відповідно до мети нашого дослідження виділені наступні **завдання**:

- вивчення психологічних особливостей глухих і слабочуючих дітей та їх прояви в спілкуванні;
- обман та його розуміння глухими і слабочуючими;
- причин та наслідки використання обману глухими та слабочуючими дітьми;
- проведення емпіричного дослідження (та його аналіз) по виявленню обману в міжособистісній взаємодії глухих та слабочуючих дітей;
- розробка методів психологічної підтримки та соціальної адаптації дітей з вадами слуху, що включає комплекс рекомендацій практичного застосування.

Предметом дослідження виступає пізнання особливостей прояву різних видів обману у дітей, що мають вади слуху.

Об'єктом дослідження є обман дітей з вадами слуху.

Основні методи дослідження включають наступну комбінацію: аналіз літературних джерел; проведення спеціалізованих бесід та інтерв'ю з дітьми та підлітками з вадами слуху; експериментальні методи вивчення поведінки та взаємодії, що включають проєктивну методику «Неіснуюча тварина» та відтворюючий експеримент Пола Екмана виявлення брехні в якому виявлялось чи будуть діти списувати на контрольній роботі та визнання цього факту дітьми; методи порівняльного дослідження щодо отримання об'єктивної інформації отриманих даних. В методологію нашої роботи також включено експертні оцінки викладачів та вихователів, які взаємодіють з респондентами у навчанні та вихованні.

Наукова новизна роботи полягає в дослідженні обману як явного хибного переконання успішно виконувати завдання у дітей із вадами слуху.

Вади слуху є фізіологічною особливістю, що частково чи повністю вражає майже триста мільйонів людей у всьому світі (за даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, 2019 рік). Згідно з даними науковців (2014) [145], більш ніж 15% від людей по всьому світу повідомляють про деякі проблеми зі своїм слухом. Канадське дослідження охорони здоров'я, повідомило, що число людей з порушенням слуху подвоюється кожні 10 років [146]. Дорослі з втратою слуху повідомляють про самоізоляцію, незадоволеність своїм образом і якістю життя, депресію, когнітивні проблеми і комунікацію з оточуючими. Нарамура (1999) виявили, що втрата слуху призводить до зниження здатності інтегрувати інформацію з навколишнього середовища [176].

Існує кілька різновидів вад слуху, які можуть впливати на дітей та підлітків. По– перше, повна або часткова втрата слуху від легкої втрати, коли людина має труднощі з частотним сприйняттям звуків, до повної глухоти. Також існують проблеми з чіткістю звуків: деякі люди можуть мати проблеми з розрізненням чи розумінням окремих слів чи звуків, навіть при наявності адекватного слуху. Можливі центральні аудіативні порушення, що пов'язані з обробкою звукової інформації у мозку, які можуть призвести до складнощів зі сприйняттям та розумінням звуків. Аудіальна нейросенсорна втрата слуху виникає через проблеми із зовнішньою, середньою або внутрішньою частиною вуха. Тимчасові втрати слуху можуть бути через захворювання, віруси, травми або інші тимчасові стани, що впливають на слух. Аудітивна гіперчутливість проявляється коли людина відчуває надзвичайну чутливість до звуків.

Крім того, всередині кожної групи слабочуючі поділяються: на слабочуючих, які мають розвиненою промовою; слабочуючих з глибоким мовним недорозвиненням.

Визначити втрату слуху можна кількома психофізіологічними способами. Аудіометрія – це тип тестування при якій пацієнт вимірює свою здатність чути звуки на різних частотах. Цей тест допомагає визначити рівень слуху. Темпанометрія – тест, що оцінює реакцію барабанної перетинки на зміни тиску та ідентифікує можливі проблеми з вухом, такі як вушна западина або проблеми

з аерацією вуха. Тестування слуху у дітей, які не можуть співпрацювати під час стандартних тестів, використовуються спеціальні техніки, такі як аудіовізуальні реакції на звуки. При медичному огляді лікар може проводити фізичний огляд вуха та вести розмову щодо симптомів та історії хвороби для визначення можливих причин вад слуху [173].

Взагалі існує безліч причин, що можуть призвести до виникнення вад слуху у дітей та підлітків. Так, деякі вади слуху можуть бути наслідкованими через генетичні аномалії. Вроджені вади як несправності у розвитку структури вуха чи аномалії вродженого характеру можуть призвести до вади слуху. Ускладнення від інфекцій, таких як краснуха, коклюш, інфекції у середньому вусі також можуть стати причиною втрати слуху повністю чи частково. Травми голови або вух також можуть впливати на слух. Довготривала експозиція шкідливому шуму – робота у шумному середовищі або довготривала експозиція до високого рівня шуму може пошкодити слух. Також деякі медичні препарати можуть мати побічний ефект на слух [168].

Р. Боскіс розробила теорію педагогічної класифікації дітей з вадами слуху. Завдяки її дослідженням виділені дві основні категорії дітей з вадами слуху: глухі (в результаті вродженої чи набутої глухоти неможливе самостійне оволодіння мовою) і слабочуючі (понижений слух, але на його основі можливий самостійний розвиток мови). Існує залежність між віком: чим старшою дитина втратить слух, тим краще мовлення в неї зберігається.

Р.М.Боскіс виділено серед слабочуючих дітей дві групи: слабочуючі, що мають розвинене мовлення з невеликими недоліками (відхилення в граматичній побудові мови, помилки при письмі і вимові); слабочуючі з глибоким недорозвитком мови (вживання окремих слів, коротких фраз з неправильною їх побудовою) [132].

У психології до останніх десятиліть ХХ ст. основна увага приділялася дослідженням пізнавальної діяльності глухих і слабочуючих дітей. Особливості розвитку дітей із порушеннями слуху залежить від низки чинників: часу поразки слуху, ступеня втрати слуху, рівня інтелектуального розвитку, відносин у сім'ї,

типу відвідуваної школи, сформованості міжличнісних відносин, начижня чи відсутності слуху в батьків. Глуха дитина з перших місяців життя потрапляє в несприятливі умови розвитку, відчуваючи труднощі в взаємодії з навколишнім світом. Визначальне знання у її розвитку має той факт, що особистість формується в процесі міжособистісної взаємодії та засвоєння соціального досвіду [139].

Вади слуху можуть значно впливати на всебічний розвиток дітей та підлітків. Так, вони можуть ускладнювати розвиток мовлення, адже діти можуть мати проблеми зі сприйняттям, розумінням та використанням мови. Такі діти можуть відчувати утруднення у спілкуванні та взаємодії з оточенням через складнощі у сприйнятті аудіальної інформації. Вади слуху можуть впливати на успішність навчання, оскільки можуть виникати труднощі з розумінням викладаного матеріалу та сприйняттям звуків у шкільному середовищі. Такі діти можуть відчувати відчуття відчуженості, низьку самооцінку та стрес внаслідок складнощів, пов'язаних із вадами слуху. Важливою є соціальна підтримка та адаптація для цієї категорії осіб, щоб забезпечити їм можливість успішно інтегруватися у суспільство та отримувати необхідну підтримку. Якщо урахувати ці ключові аспекти та забезпечувати таким дітям підтримку, то це може сприяти успішному розвитку та адаптації дітей та підлітків з вадами слуху.

Порушення слуху насамперед позначаються на психіці дитини, оскільки знижують здібності його спілкування з людьми та оточуючим предметним світом. В силу відсутності внутрішньої мови та словникового опосередкування, відбувається обмеження обсягу зовнішньої інформації, що завжди супроводжується такими явищами, як уповільнення та зниження сприйняття, мислення, уваги, пам'яті, уяви та всієї пізнавальної діяльності загалом [133].

Так, обсяг уваги у слабочуючих дітей у кілька разів нижче, ніж у порівнянні у дітей без порушення слуху. Вони можуть зберігати його трохи більше 10 –13 хвилин. Розвиток мислення (особливо, логічного) суттєво залежить від рівня мовного розвитку дітей, а успішність формування логічних операцій визначається ступенем участі мови у процесі мисленнєвої діяльності.

Для дітей з порушенням слуху характерне уповільнення процесу формування понять. Також у дітей, які страждають на порушення слуху, відзначається бідність емоцій. Нерідко крім основних емоцій (горя, радості, страху), інші вони виявляти не вміють [134].

Через ураження слуху обсяг зовнішніх впливів на інтелектуальну сферу слабчущого обмежений, взаємодія з середовищем збіднено, утруднено спілкування з оточуючими. А тим часом необхідною умовою успішного психічного та інтелектуального розвитку кожної людини є різноманітність та зростання складності зовнішніх впливів. Як наслідок, психічна та інтелектуальна діяльність слабчущого найчастіше спрощується, реакції на зовнішні впливи стають менш складними та менш різноманітними. Ця обставина може бути перешкодою до освоєння професійних навичок, які вимагають застосування різноманітних і комбінованих дій [133].

Для дітей з порушенням слуху набагато більше значення, ніж для осіб із нормальним слухом, мають зорові подразники. Наприклад, сприйняття мови за допомогою зчитування з губ вимагає повної зосередженості на особі людини, що говорить. Крім того, така особливість сприйняття тих, хто слабо слухає, вимагає від викладача фіксації на власній артикуляції. Тому і для викладача, і для учнів навчальний процес пов'язаний із крайнім напруженням уваги, що веде до втоми та втрати стійкості уваги. Це, своєю чергою, стає причиною зниження швидкості діяльності та збільшення кількості помилок [139].

Продуктивність уваги у слабчущих учнів великою мірою залежить від образотворчих якостей сприйманого матеріалу. Чим вони виразніші, тим легше для тих, хто слабо чує, виділити інформативні ознаки предмета або явища.

Довільне запам'ятовування слабчущих характеризується тим, що образи предметів, що запам'ятовуються, меншою мірою організовані, ніж у тих, хто чує. Оскільки слабкі рідше користуються прийомами опосередкованого запам'ятовування, то образи в їх пам'яті зберігаються гірше (повільніше запам'ятовуються і швидше забуваються), тому в процесі професійного навчання

необхідно використовувати додаткові прийоми наочності для підвищення ефективності запам'ятовування матеріалу [133, 139].

При запам'ятовуванні словесного матеріалу в осіб з тяжким ступенем поразки слуху можуть спостерігатися заміни слів: заміни на зовнішню схожість звучання слова, смислові заміни. Такі труднощі пов'язані з особливостями засвоєння слабчующими мовлення. Викладачеві потрібно особливо уважно ставитися до професійних термінів, а також до використання професійної лексики – для кращого засвоєння слабчучої спеціальної термінології необхідно щоразу писати на дошці терміни, що вивчаються, і контролювати їх засвоєння учнями [131, 133].

Як зазначено вище, психічний розвиток слабчующих відрізняється від норми порушенням пропорцій. Так, письмова мова в них переважає над розмовною і, відповідно, наочно–образне мислення над словесно–логічним. Повноцінне наочно–образне мислення є основою для формування словесно–логічного мислення. Однак, як правило, словесно–логічне мислення у слабчующих розвивається пізніше порівняно з нормою. Терміни розвитку залежить багато в чому від ступеня поразки слуху. Наприклад, у глухих і слабчующих з тяжким ступенем ураження слуху формування словесно–логічного мислення завершується до 17 років і навіть пізніше. Отже, на момент вступу до освітньої організації професійної освіти процес формування словесно–логічного мислення, що є основою успішного засвоєння навчального матеріалу, може залишатися незавершеним. При більш легких формах ураження слуху, коли розвиток людини, яка слабо чує, не має додаткових відхилень, під час навчання в освітній організації професійної освіти ця особливість мислення проявляється, в основному, в процесі вирішення складних завдань. Таким чином, потрібно ще раз підкреслити, що слабчующі особливо потребують наочного матеріалу в процесі навчання. Складні для розуміння теми мають бути забезпечені якомога більшою кількістю схем, діаграм, малюнків тощо наочним матеріалом [134, 138].

Через такі особливості інтелектуальної сфери слабочуючих, як уповільнений розвиток розумових операцій. Проблеми при оволодінні професійними навичками зазвичай пов'язані з тим, що у прагненні швидше отримати результат нехтують важливими трудовими операціями. Крім того, особи з порушенням слуху, як правило, не усвідомлюють обов'язковість досягнення поставленої мети. Таким чином, перед викладачами окрім завдання навчання стоїть завдання виховання у тих, хто слабо чує позитивного ставлення до праці та формування у них відповідної мотивації.

Вади слуху, зокрема зниження здатності розуміти мову, може вплинути на психічне здоров'я. У дослідженні Мангольд і Карлссон (1991) [156] повідомлялося, що порушена здатність розрізняти мову може мати більший психологічний вплив, ніж проста втрата слуху для різних частот. Інші дослідники погодилися з цим твердженням. Діти з вадами слуху частіше стикаються з соціальними та практичними проблемами [164].

Найбільш поширеними психологічними проблемами у дорослому віці можуть бути тривога і депресія [181]. Дистрес визначається Терлуїн та ін. (2006) як прямий прояв зусиль, які люди повинні докласти, щоб підтримувати свій психосоціальний гомеостаз і соціальне функціонування під час зіткнення зі стресом [181, стор.32]. Симптоми дистресу включають занепокоєння, погану концентрацію та напругу. Томас (1984) повідомив, що проблеми з розрізненням мови пов'язані з депресією і тривогою [156]. Грімбі і Рінгдал (2000) виявили, що людина з порушенням слуху частіше відчувається незручно в натовпі, боїться подорожувати, відчуває нервозність, коли залишається сам і змушений уникати місць. Дослідники також виявили, що половина учасників заздалегідь хвилювалися про те, як впоратися в певних ситуаціях, в першу чергу через втрату слуху. Ерікссон–Мангольд і Карлссон (1991) знайшли подібні результати, повідомляючи, що люди з втратою слуху частіше відчувають себе неповноцінними, відчуваючи неспокій та сором'язливість. Очевидно, що це зв'язок між слухом і психічним здоров'ям встановлено багатьма дослідниками [156].

Було багато спроб знайти прямий зв'язок між порушенням слуху і депресією. Науковці (2009) виявили слабкий, але значний зв'язок між вадами слуху та депресією і самотністю. Результати [181] показують, що здатність слуху знижується, тим більше людина може відчувати себе безсилою, що, у свою чергу, підвищує рівень можливості впасти в депресію. Є дослідження, які показують, що зв'язок між зниженням втрати слуху та погіршенням психічного здоров'я не завжди є прямолінійним зв'язком. Аудіологам важливо розуміти вплив порушення слуху на психічне здоров'я. Психологам треба не тільки знати про симптоми депресії, але й розуміти, що не всі люди з вадами слуху будуть відчувати депресію або тривогу [156, 181].

У результаті недостатнього розвитку мови, обсягу знань, які має дитина, яка не чує порівняно з однолітками, а також обмеженості спілкування з оточуючими виявляється більше сповільнений темп становлення особистості. Це проявляється у відносній вузькості пізнавальних інтересів, у недостатній поінформованості про різні сфери життя суспільства. Глухі діти менш адаптовані в суспільстві, ніж їхні однолітки. Але при цьому виявлено, що глухі діти глухих батьків відносно зріліші, ніж глухі діти батьків, щочують.

Як свідчать дослідження, морально–етичні уявлення глухих, хоча загалом відповідають соціальним критеріям суспільства, тим не менш, відрізняються деякою односторонністю переважним використанням конкретних понять без урахування проміжних чи відносних оцінок. Це заважає як адекватній оцінці ними оточуючих, а також формуванню правиліної самооцінки. Так, у старшокласників переважає некритичність самооцінок, їх завищеність та зберігається неадекватність. Самооцінка та оцінка товаришів формується складно та в основному буває ситуативною. З віком при правильному вихованні стійкості оцінок та критичності нечуючих дітей підвищується [131, 134]. І.В. Ковальчук в своєму дослідженні підкреслює, що чим гірше дитина володіє промовою, тим рідше вона користується крайніми, полярними, а також негативними оцінками і тим частіше характеризує оточуючих людей нейтрально. Старшокласники з порушеним слухом здебільшого не намагаються

відрефлексувати свої особистісні особливості та частіше приймають зовнішню оцінку від педагогів. Підлітки з вадами слуху більше, ніж їх однолітки, якічують, впевнені в завтрашньому дні і оптимістичні. Особливо це стосується слабочуючих.

Інтенсивний розвиток самосвідомості в підлітковому віці відрізняється своєрідністю, яка посилюється в період вступу підлітка в юнацький вік. Саме у цей період у глухих підлітків з'являється загострене ставлення до свого дефекту, який дуже часто носить хворобливий характер. Безумовно, порушення слуху, як і будь-яка інша вада, накладає відбиток на особливості розвитку особистості, на характер дитини і на її контакти. Через те, що оточуючі інакше відносяться до людини з вадою, це має своє відображення на специфіці соціальної взаємодії. Існує багато різних думок з приводу особливостей характеру людей з вадами слуху. Наприклад, В.М. Рахманов пише, що склався негативний стереотип по відношенню до людей з навантаженнями слуху, але його необхідно усунути [139]. Автор особливо підкреслює, що для глухих характерні наступні особистісні характеристики: зовнішній локус контролю, низька значимість активної життєвої позиції і висока значимість розумових здібностей. Також дуже важливими є, міжособистісні відносини, особливо в родині. Зазначимо, що значимість сем'ї істотно зростає при формуванні особистості дитини з відхиленнями в психічному розвитку, до яких часто відносяться саме діти з порушенням слуху.

Люди спілкуються з іншими, щоб, наприклад, висловити або отримати інформацію, бути посередником суперечки, передавати інформацію, співпрацювати, примушувати, втішати та переконувати інших. Спілкування може також використовуватися для розвитку стосунків, вираження почуттів і демонстрації своєї ідентичності. Коли здатність спілкуватися з іншими порушується, імовірні шкідливі наслідки. Наслідки зіпсованого спілкування варіюються від дратівливих до руйнівних [159]. Халберг і Карлссон (1991) виявили, що соціальна взаємодія має вирішальне значення для підтримки самооцінки та соціальних ролей людини [166]. Якщо людина втрачає слух і не

чує інших, то відчувається некомфортно спілкуючись з іншими, що може мати серйозні наслідки. У дослідженні, проведеному Халберг і Барренас (1995), учасники повідомили про обмеження соціальної діяльності, такої як відвідування кіно, театру та інших видів громадських заходів, від яких вони відмовилися через погіршення слуху [167].

Науковцями доведено, що соціальні взаємодії є дуже важливими задля самоідентифікації, отже їх уникнення буде негативно відображатись на соціальному розвитку. Халберг і Карлссон (1991) [166] виявили, що люди з втратою слуху сприймають свої взаємодії з оточуючими, які нормальночують, неприйняттям або співчуттям саме з боку останніх. Люди які страждають від втрати слуху, часто не спілкуються з іншими, через хвилювання непорозуміння або некоректності зрозуміння, а також негативних емоцій які можуть супроводжувати такі особливості спілкування. Такі проблеми спілкування викликають недоліки, які безпосередньо відчуються особами з вадами слуху: обмеження соціальної участі (особливо в групах), стрес і негативний образ себе [170-172].

Наслідки зіпсованих комунікацій не завжди безвозвратні, але майже завжди вони забезпечують відчуття втрати. Воно може проявлятися як втрата соціального зв'язку в групі, можливості поділитися ідеями чи гумором у жарті. Ті, хто має втрату слуху, знають, що вони не завжди отримують всю інформацію, яка викладається в усній формі. Вони можуть бути вдячні іншим в спробі зрозуміти їх, але люди з втратою слуху все одно можуть відчувати себе осторонь і розчарування [159-161]. Багато тих, хто страждає на втрату слуху і, отже, на втрату спілкування, відчуваються так відрізняються та ізольовані від інших [168]. Ця ізоляція може відбуватися під час розмови, в яких людина з вадами слуху менш залучена в розмову і відчуває труднощі [170-172]. Ці труднощі включають зростаючі труднощі в розумінні усного спілкування, занадто часто вимагаючи повторення, але все ще не бути впевненими, що вони почули правильно. Ці труднощі призводять до подальшої ізоляції, яка, у свою чергу, викликає зниження культурної та інтелектуальної стимуляції та все більш ізольованість

[193]. У дослідженні Ерікссон–Мангольда та Ерландссона (1984) учасники висловили відчуття ізоляції та самотності, ніби вони насправді не беруть участі в навколишньому житті [157, с.246]. Їх навколишній світ здавався не зовсім реальним. Ізоляція часто відчувається, коли спілкування було порушено, але це також можна відчувати в інших соціальних ситуаціях. У тих же самих дослідженнях було повідомлено, що нездатність почути слабкі звуки, які створюють звичайні слухові фони можуть викликати почуття самотності та ізоляції, а також відчуття неучасті в багатьох соціальних середовищах. Це почуття самотності та ізоляції іноді може призводити до виходу з усіх відносин.

На жаль, ці відчуття ізоляції та самотності є ще більше загострюється, коли люди, які нормально чують, уникають спілкування з людьми, які мають порушення слуху. Фостер (1998) зазначив, що люди з нормальним слухом уникають людей які мають порушення слуху через обмеження комунікації на розвиток стосунків [159-161].

Тому важливо, щоб людина з порушенням слуху працювала над навчанням партнерів по спілкуванню, як подолати перешкоди в спілкуванні. Однією з перешкод у спілкуванні, про яку найчастіше повідомляють, є необхідність просити повторення. Фактично, у дослідженні, проведеному Хету, Лалондом і Гетті (1987), 90% учасників які вважали, що їхня вада слуху серйозно постраждала, повідомили про запитання для повторення дуже часто під час розмов [170].. Що ще гірше, коли людина просить повторення під час розмови, як правило, передбачається, що людина не розуміє, що говорять або що вони не звертають уваги [159-161]. Це припущення може призвести до того що людина, яка просить повторення, характеризується як некомпетентна або соціально непридатна. Це в свою чергу підштовхує дитину та дорослого з вадами слуху до відчуття ізолюваності від соціального середовища.

Брехня та обман є парадигмальними прикладами небуквального спілкування. Брехню можна розглядати як навмисну спробу мовців маніпулювати психічним станом або поведінкою слухачів, змушуючи їх повірити в щось неправдиве [184-188]. Найбільш широко досліджена брехня –

егоїстична, яка за своєю природою є антисоціальною. З іншого боку, обман просоціальний за своєю природою, часто є ввічливим та має на меті принести користь іншим. Обман зазвичай використовується для підтримки соціальної згуртованості, уникнення образи почуттів інших людей або захисту міжособистісних стосунків [155, 194]. Багато глухих людей мають труднощі з розумінням цих небуквальних значень навіть у дорослому віці [184-188].

Хоча брехня та обман мають спільну мету передавати значення, які не слід тлумачити буквально, вони відрізняються один від одного. Коли брешуть, це завжди суперечить знанням, якими вони хочуть поділитися зі слухачами. Тобто на відміну від брехні, обман не завжди суперечить знанням, яким людина хоче поділитись. Таким чином, вважається, що обман важче зрозуміти, ніж брехню. Деморест, Мейєр, Фелпс, Гарднер і Віннер (1984) помітили, що дуже маленькі діти часто схильні інтерпретувати обман як білу брехню, припускаючи, що розуміння брехні розвивається раніше, ніж обман [150].

За Полом Екманом розуміння дитиною того, що можна і що не можна вважати брехнею, з віком стає більш відтінковим. Починаючи приблизно з чотирьох років, більшість дітей здатні відрізнити очевидну правду від брехні. Однак приблизно до восьми років більшість дітей вважатимуть будь-яке неправдиве твердження брехнею. Це пояснюється тим, що їм ще незрозуміло, що чийсь намір у поєднанні з точністю інформації потрібно розглядати разом, щоб визначити, чи хтось бреше. Навіть якщо маленька дитина знає, що ви не мали наміру вводити її в оману, вона все одно називатиме вас брехуном, оскільки ви надали їй неправдиву інформацію. Лише приблизно у вісім років діти не будуть автоматично вважати людину брехуном, якщо знають, що ця людина мимоволі дає неправдиву інформацію. Численні дослідження показали, що діти у віці чотирьох років вважають намір ввести когось в оману «поганим» без винятку. У цьому віці ми очікуємо, що їхні процеси мислення та моральні судження будуть більш чорно-білими. Цей менталітет змушує їх засуджувати брехню більше, ніж старші діти чи дорослі. У віці від десяти до дванадцяти років діти вже не вважають брехню завжди неправильною. Натомість їхні судження залежать від

ряду факторів, включаючи наміри та результат. Багато психологів розвитку припускають, що здатність дитини робити моральні судження проходить через серію етапів.

Отже, розуміння обману розвивається з віком протягом відносно тривалого періоду від дошкільного віку до підліткового [141]. Деморест та ін. (1984) припускають, що діти проходять послідовний розвиток свого розуміння небуквальної мови. У віці 6 років діти інтерпретують небуквальні висловлювання буквально; тобто вони вважають, що буквальне значення достатньо, щоб зробити висновок про те, що хоче передати мовець. Тобто, діти можуть думати, що хтось хто зробив помилку, щирий. Починаючи з 9 років діти починають розуміти, що сказане висловлювання не є буквальним. Однак вони не повністю усвідомлюють наміри мовця до 11–12 років, коли вони повністю усвідомлюють мету висловлювання мовця.

Численні теорії намагалися пояснити розуміння небуквальних значень. Найбільш типовими з них є теорія мовленнєвого акту [144], теорія співпраці [165] і теорія релевантності [190]. Їхні спільні цілі — запропонувати пояснення того, як одержувачі розпізнають та інтерпретують комунікативні наміри відправника. Зокрема, теорія релевантності [190, 195]. припускає, що кілька дедуктивних механізмів можуть вступати в дію, коли людина інтерпретує брехню чи обман. Ці механізми можуть пояснити розвиток небуквального розуміння. Ця теорія пропонує три типи стратегій, які можна використовувати для тлумачення небуквального твердження. Перша і найменш складна стратегія називається наївним оптимізмом, у якій слухачі шукають тлумачення, яке здається релевантним. Якщо вони знаходять таке тлумачення, вони припускають, що це значення, яке хоче передати оратор. Друга стратегія називається обережним оптимізмом, за якої слухачі не припускають, що перша доступна інтерпретація є достатньою, а запитують себе, яку інтерпретацію оратор вважає доречною. Третя стратегія називається витонченим розумінням, у якій слухачі запитують себе, яку інтерпретацію доповідач вважає доречною.

Філіппова та Астінгтон (2010) [158] запропонували пояснення розвитку розуміння небуквального спілкування, яке включає як соціально–когнітивні, так і соціально–комунікативні аспекти. Під час небуквального комунікативного обміну розуміння наміру, мотивації та ставлення передбачає активну побудову ментального уявлення учасників. З іншого боку, важливу роль відіграє знайомство з ситуацією та раннє знайомство з соціальними нормами, що дозволяє дітям зрозуміти прагматичну функцію обману більш інтуїтивно.

Двоступенева теорія, запропонована Акерманом у 1983 році, припускає, що атрибуція хибних переконань першого порядку пов'язана з першим кроком (тобто виявленням того, чи є повідомлення буквальним чи ні), оскільки воно передбачає роздуми про те, що думає оратор. Міркування другого порядку було б пов'язане з другим кроком (тобто тлумаченням намірів), оскільки воно вимагає відображення переконань мовця стосовно переконань слухача.

Стосовно ролі мовних навичок у розвитку розуміння небуквальних повідомлень, Філіппова та Астінгтон (2008) [158] виявили, що лінгвістичні навички (рецептивний словниковий запас) значною мірою сприяють розумінню обману. Ці автори виявили, що в інтерпретації оманливих висловлювань діти використовують більше семантичних сигналів. Анджелері та Айренті (2014) також виявили, що сприйнятлива лексика одночасно впливає на розуміння обману [143]. Ці автори припускають, що знання мови дозволяє брати активнішу роль у комунікативних взаємодіях, таким чином полегшуючи набуття знань, необхідних для розуміння обману.

Доступ до мови може бути досягнутий як за допомогою мови жестів, так і за допомогою технологій слуху. У дітей з вадами слуху (з важкою або глибокою втратою слуху до того, як була набута мова), зазвичай зазнають значні труднощі у розвитку спілкування та мови [190]. Ці труднощі поширюються від дитинства до дорослого віку та негативно впливають на сфери розвитку [183] і розуміння небуквального спілкування [187]. Незважаючи на використання новітніх слухових технологій в сучасних поколіннях глухих дітей спостерігаються не високі результати, які продовжують демонструвати атиповий розвиток.

Враховуючи вищевказані ознаки обману, науковці намагаються розробити методи для виявлення обману, в яких використовивають дані з мікровиразів [152, 153]. Багато з цих підходів базуються на змінах обличчя: кодова система (FACS) [153] відома як еталонний метод виявлення динаміки обличчя та виразів обличчя, який також застосовується як підказки до обману. Як ручний метод, FACS дуже складний у застосуванні, оскільки він вимагає навчених програмістів, а також займає багато часу. На щастя, завдяки розвитку технологій, в даний час використовуються автоматизовані заходи, щоб допомогти дослідникам розуміти та виявляти брехню ефективніше. Наприклад, Computer Expression Recognition Toolbox (CERT) на основі FACS здатний виявляти рухи обличчя та мікровирази, які можливо можуть бути пов'язані з невербальними корелятами обману. В майбутньому такі методи можна було б поєднати з експериментальними дослідженнями, які ми розглянемо нижче.

Виявлення обману може бути досягнуто шляхом вимірювання мозкової активності. Однак ці способи цілком нав'язливі і підходять не для всіх контекстів, особливо коли робота з конкретними типами даних. Загалом, зараз ведеться значна робота над розробка ефективними автоматизованими методами виявлення брехні та обману, але все ж існує тенденція до використання методів спостереження та експерименту одночасно.

З розвитком моральної свідомості та здатності до самоконтролю схильність дітей до брехні може зменшуватись в середньому дитинстві [163]. Однак як показують певні спостереження діти, з вадами слуху не дотримуються цієї траєкторії зниження в середньому дитинстві, а натомість продовжують часто говорити неправду з високим рівнем. Також, низка досліджень виявила, що дитяча брехня корелює з різними поведінковими проблемами, такими як агресія, бійки та правопорушення [154, 191]. Однак більшість цих досліджень спиралася на звіти батьків, вчителів або клініцистів як міру частоти дитячої брехні. Як підкреслив Мунго (2019), звіти спостерігачів, таких як батьки чи вчителі, можуть залежати від різноманітних факторів, таких як їхні власні почуття щодо загальних моделей поведінки дитини або знання про неї, особливо коли дитина

має певні вади. Насправді численні дослідження показали, що дорослі, як відомо, погано розпізнають дитячу брехню, що робить навіть більш імовірним те, що їхні оцінки дитячої брехні є спотвореними. Тому залишається незрозумілим, чи справді існує кореляція між проявами обману дітей і їхніми поведінковими та психологічними проблемами.

Один із способів вирішення вищезгаданих обмежень полягає у використанні експериментальних парадигм для оцінки дитячої брехні. Розглянемо кілька досліджень зв'язку по виявленню дитячої брехні за допомогою експериментальної парадигми.

Так, в одному з досліджень останніх років використовували невербальні вирази обличчя дітей ($n = 158$; віком від 4 до 9 років), щоб визначити, коли діти вводять в оману. Використовуючи програму комп'ютерного зору для автоматичного декодування виразу обличчя дітей відповідно до системи кодування дій обличчя. Це дослідження використовувало програмне забезпечення, щоб визначити, чи можна використовувати вираз обличчя для розрізнення дітей, які приховували зламану іграшку (брехунів), і тих, хто не зламав іграшку (небрехуни). Результати показали, що, незалежно від віку чи історії поводження з іграшкою, за виразом обличчя дітей можна було точно (73%) відрізнити брехунів від небрехунів. Дві емоції, подив і страх, були сильніше виражені брехунами, ніж дітьми, що не використовували обман. Ці висновки надають докази на підтримку використання автоматично закодованих виразів обличчя для виявлення обману дітей [150].

Згідно з дослідженнями [177], що використали парадигму, згідно з якою діти спочатку отримували стимул обманювати, щоб виграти приз, а потім експериментатор запитував їх, чи вони обманювали, щоб визначити, чи будуть діти брехати, щоб приховати свій обман. Висновки показали, що діти з симптомами поведінкових проблем частіше говорять неправду, щоб приховати свій обман.

Брехня заради особистої винагороди є однією з антисоціальних проявів, які можуть завдати шкоди суспільству [194], а також є симптомом, який з'являється

в кількох рейтингових шкалах дитячих розладів, включаючи опитувальник дитячої поведінки Раттера, контрольний список поведінки дитини та її сильні сторони [189]. Тим не менш, обмежені експериментальні дослідження досліджували кореляцію між брехнею дітей заради особистої винагороди та проблемами поведінки.

Одне з досліджень виявило зв'язок між дитячою брехнею та проблемами поведінки, що зростає з віком [191]. Проте брехливість дітей вимірювалася за звітами батьків і вчителів у цьому дослідженні, залишається незрозумілим, чи цей результат все ще справедливий, коли для вимірювання брехливості дітей використовується неекспериментальна парадигма.

Також одне з досліджень оцінювало спонтанну брехню дітей за особисту винагороду. Так, була використана гра на вгадування чисел, яка була модифікована на основі поведінкових економічних досліджень [174]. У завданні діти загадують число від 1 до 6, а потім кидають кубик і повідомляють, чи збігається їх секретне число з тим, що показано на кубику. Учасники отримують винагороду за кожен звітний матч, що дає їм стимул брехати. Перевагою цієї парадигми є те, що вона дозволяє оцінювати спонтанну брехню дітей без страху бути виявленими. Базуючись на попередній літературі (Stouthamer–Loeber, 1986; Lavoie et al., 2018) авторами підтвердилась гіпотеза, що брехня дітей заради особистої вигоди позитивно пов'язана з проблемою їхньої поведінки.

У дослідженні 186 дітей віком від 3 до 7 років протестували на парадигму стійкості до спокус. Експериментатор збрехав приблизно половині дітей, сказавши, що «у сусідній кімнаті стоїть величезна миска з цукерками», але швидко зізнався, що це просто хитрість, щоб змусити дитину прийти пограти. Інших просто запросили пограти, без згадки про цукерки [180].

В одному з досліджень університету Сан–Дієго (США) дітей попросили визначити відомі іграшки персонажів, яких вони не бачили, та пов'язати їх зі звуками. Звуки та іграшки було досить легко поєднати: аудіокліп «Tickle me» для Елмо; «Я люблю печиво» для Cookie Monster; і «У мене в животику шумить» для Вінні–Пуха. Один звук був навмисно складним винятком: «Für Elise» Бетховена,

який не асоціюється з жодною комерційно доступною іграшкою персонажа. Коли зазвучала класична музика, експериментатора викликали з кімнати, нібито, щоб він подзвонив, залишаючи дітей наодинці в кімнаті на 90 секунд і спокушаючи їх поглянути на таємничу іграшку, яка видавала цей звук. Дітей прямо просили не підглядати. Повернувшись, експериментатор також прямо попросив дітей говорити правду. Весь час записували камери. Близько 60 відсотків дітей шкільного віку підгледівши хитру іграшку—спокусу сказали одразу про це експериментатору. Близько 40 відсотків тих, хто заглядав, сказали про це пізніше [174].

Якщо в подібному експеременті попередньо брехню використовував також і експериментатор, то такі цифри відносно брехні дітей зростають майже в 2 рази. Автори залишають таке питання відкритим, зазначають Карвер і Хейс у своїй статті. Можливо, діти просто наслідують поведінку дорослого, або вони висловлювали судження про важливість чесності для цього дорослого. Або, діти не відчували потреби виконувати свої зобов'язання говорити правду тому, кого вони сприймали як брехуна. Діти шкільного віку, віком від 5 до 7 років, яким брехали, частіше підглядали, а потім брехали про це. В молодшій групі, дошкільнятам, здавалося, не було різниці, чи були вони обдурені раніше експериментатором. Вони підглядали і брехали приблизно з однаковими темпами. Це може бути тому, що 3– та 4–річні діти ще не мають дуже складних здібностей до теорії розуму. Що відбувається, коли довірені дорослі брешуть, також залишається відкритим питанням дослідження. Але Карвер і Хейс все ще закликають до стриманості. Навіть якщо дорослій людині доцільно брехати – наприклад, щоб домогтися співпраці шляхом обману або змусити дітей контролювати свої емоції – це, мабуть, погана ідея в довгостроковій перспективі. Дослідження має наслідки не лише для виховання дітей, але й для сценаріїв навчання [174].

Виходячі з вищеописаних особливостей дітей з вадами слуху ми не могли застосовувати емпіричні методи дослідження, такі як тестові завдання чи

опитувальники. Такий наш підхід підтверджується великою кількістю досліджень в області обману, що були розглянуті у Розділі II нашої роботи.

Поєднуючи всі вищевказані дослідження нами розроблено авторське дослідження обману у дітей з вадами слуху. Авторський підхід поєднує:

- метод спостереження за досліджуваними в процесі експерименту, навчанні, міжособистісних комунікаціях;
- аналіз особистих справ учнів та спілкування з вчителями, батьками дозволив виявити рівень інтелекту дітей;
- проективна методика «Неіснуюча тварина»;
- відтворюючий експеримент Пола Екмана виявлення брехні в якому виявлялось чи будуть діти списувати на контрольній роботі та визнання цього факту дітьми.

Інструкція до методки «Неіснуюча тварина» була подана дітям в класичному варіанті. Учням було запропоновано намалювати неіснуючу тварину. Яку вони не бачили у житті, кіно або мультфільмах та відповісти на декілька запитано стосовно малюнка. Були також поставлені запитання:

- Яке ім'я у тварини?
- Що тварина їсть?
- Яка вона за характером (добра чи зла) ?
- Де тварина мешкає?
- Чи є у тварини друзі ? Вороги?
- Що хоче тварина ? Чого хоче дитина, яка малювала?

За допомогою цієї методики можна досліджувати загальні особливості **особистості дитини, агресивність, труднощі у спілкуванні**. Методика може допомогти зрозуміти внутрішній світ дитини, те як вона сприймає оточуюче середовище [137].

Авторський підхід також включав відтворюючий експеримент. Він дозволив проаналізувати чи будуть діти списувати на контрольній роботі, якщо вчитель заборонить і дасть інструкцію, що якщо діти будуть списувати – це

негативно вплине на їх оцінку у семестрі. Щоб викликати адекватні реакції у молодих учасників, ми використовували дружню до дітей процедуру, яка природно спонукає до правдивого чи оманливого прову в діяльності дітей.

Відтворюючий експеримент проходив у кожному класі на уроці математики. Вчитель роздавши завдання сказав, що це схоже на ті завдання, які вони проходили раніше, але наголосив на тому, що учням потрібно зробити завдання самостійно для перевірки засвоєних знань, та якщо дитина буде списувати – вчитель автоматично поставить погану оцінку і це вплине на загальну оцінку в семестрі. Коли діти почали писати, до класу заходив завуч та просив вчителя вийти з класу до неї в кабінет на декілька хвилин. Вчитель виходив, та ще раз наголошував на тому, що списувати неможна. Весь цей процес був записаний на приховану камеру мобільного телефона.

Вибірку дослідження магістерської роботи становили залучені до експерименту 15 учнів спеціальної школи для дітей з вадами слуху від 11 до 20 років. Узагальнюючи поведінку всіх учнів можна сказати, що дітям з вадами слуху дуже складно біло вигадати малюнки, хоча основним каналом сприйняття є візуальний і такі діти мислять переважно образами. Кожен з учнів потребував додаткового роз'яснення та прикладів як може виглядати тварина. Деякі учні не змогли придумати самостійно і починали змальовувати тварин з обкладинки зошита чи з інтернету. На запитання чому вони так роблять відповіли: – «Немає жодної ідеї, що можна намалювати, але хочу виконати завдання».

Треба зазначити, що в умовах війни багато учнів КЗ «Одеської спеціальної школи № 91 Одеської обласної ради» знаходяться закордоном. Заступник директора з навчально–виховної роботи допомогла з організацією та можливістю використовувати результати експерименту. Більшу кількість проєктивних методик описати проведення методики «Неіснуюча тварина» у 5,6 і 12 класі у повному обсязі (діти присутні у країні і були на заняттях), та 8 і 9 виходячи з їх малюнків.

Узагальнюючи поведінку всіх учнів під час проведення проєктивної методики «Неіснуюча тварина» можна сказати, що глухим дітям дуже складно

біло придумати що малювати, хоча основним каналом сприйняття є візуальний і такі дітки мислять переважно образами. Кожен з учнів потребував додаткового роз'яснення та прикладів як може виглядати тварина. Деякі учні не змогли придумати самостійно і починали змальовувати тварин з обкладинки зошита чи з інтернету. На запитання чому вони так роблять відповіли «Немає жодної ідеї, що можна намалювати, але хочу виконати завдання».

Наступним кроком нашої роботи ми переводимо отримані результати за проективною методикою «Неіснуюча тварина» в бали: кожен показник методики оцінено по десятибальній шкалі.

Отримані нами дані за методикою «Неіснуюча тварина» дозволяють проаналізувати показники агресивності та тривожності в досліджуваній групі дітей з вадами слуху. Так, тривожність проявлена майже у всіх дітей в яких проявлена агресивність, але треба зазначити що агресивність проявлена в більшій мірі. Візуалізація таких даних подана на Рис. 1.

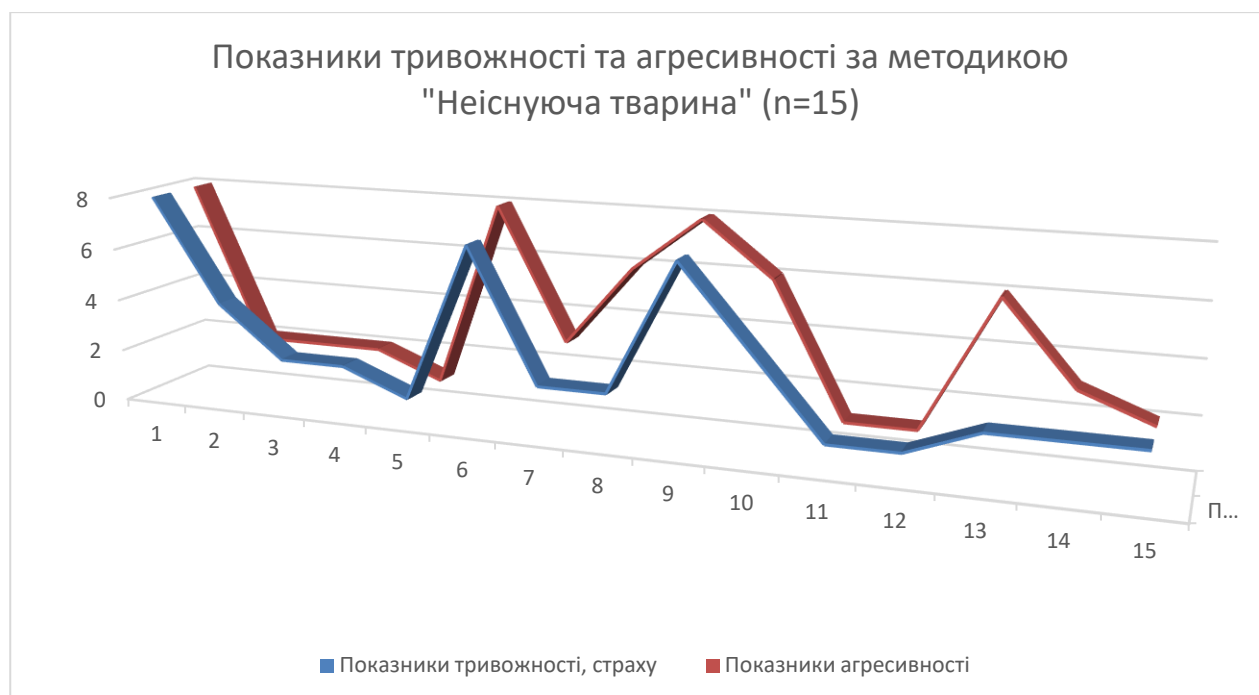

Рис. 1. Порівняльний аналіз показників тривожності та агресивності в досліджувальній групі дітей з вадами слуху (n=15).

Сфера спілкування у більшості дітей з нашої досліджуваної групи проявлена в меншій ступені у віці 11–15 і більш проявлена у старших дітей

(наші дані подані від молодших до старших дітей). Візуалізація описаних вище даних подана на Рис. 2.

Рис. 2. Сфера спілкування в досліджувальній групі дітей з вадами слуху (n=15).

Узагальнюючи отримані дані за дослідженням «Чи будуть діти списувати на контрольній роботі», ми зробили детальну інтерпретацію та подальший аналіз отриманих результатів у Таблиці 1.

Таблиця 1.

Зведена таблиця результатів констатуючого експерименту «Чи будуть діти списувати під час контрольної роботи»

	Рівень інтелекту	Батькі дитини глухі\чують	Списував або писав сам
Учень 1	Високий	Глухі батьки	Не списував
Учень 2	Низький	Глухі батьки	Не списував
Учень 3	Високий	Глухі батьки	Не списував
Учень 4	Високий	Глухі батьки	Не списував
Учень 5	Середній	Батькичують	Не списував
Учень 6	Середній	Глухі батькі	Списував
Учень 7	Середній	Глухі батькі	Списував
Учень 8	Низький	Батькичують	Не списував
Учень 9	Низький	Батькичують	Не списував
Учень 10	Середній	Глухі батькі	Списував
Учень 11	Середній	Глухі батькі	Списував
Учень 12	Високий	Глухі батькі	Не списував
Учень 13	Високий	Батькичують	Не списував
Учень 14	Низький	Батькичують	Не списував
Учень 15	Середній	Глухі батькі	Списував

Результати констатуючого експерименту «Чи будуть діти списувати під час контрольної роботи» підтвердили результати досліджень з книги Пола Екмана «Чому діти брешуть». Розумні діти не списували – так як не бачили в цьому сенсу, тому що списування могло вплинути на їх оцінку. Списували лише учні з низьким а середнім рівнем інтелекту, які зазвичай вчиться не дуже добре, тобто можна зробити висновок, що їм нічого втрачати. Також не списували діти, які мають низький інтелектуальний рівень і не знають звідки списати. Можна зробити висновок, що зазвичай списують діти з середнім рівнем інтелекту та знань.

Таблиця 2.

Аналіз результатів констатуючого експерименту «Чи будуть діти списувати під час контрольної роботи?».

Інтелект	Кількість учнів	Відсоток, %	Списало учнів	Відсоток списування відносно групи, %
Високий	5	33.33	0	0
Середній	6	40.00	5	83,33
Низький	4	26.67	0	0
Сума	15	100	5	

Діти з високим рівнем інтелекту не списували на контрольній роботі, так як вони були здатні вирішити завдання самостійно. Діти з низьким інтелектом не списували на контрольній роботі, так як не знали звідки списати. Експеримент показує, що обман глухих дітей схожий на оманливу поведінку чуючих дітей. Цей результат узгоджується з дослідженнями Кана Лі та Пола Екмана: у дитини яка починає брехати раніше кращі розумові здібності, по результатам нашого експерименту ми бачимо, що списали лише діти з середнім рівнем інтелекту.

Таблиця 3.

Характеристика дітей, що обманули на контрольній роботі.

	Рівень інтелекту	Батькі дитини глухі\чують	Списував або писав сам
Учень 6	Середній	Глухі батькі	Списував
Учень 7	Середній	Глухі батькі	Списував
Учень 10	Середній	Глухі батькі	Списував
Учень 11	Середній	Глухі батькі	Списував
Учень 15	Середній	Глухі батькі	Списував

Слід відмітити, що всі діти, які списали були з повністю глухих сімей. Тобто вони більш пристосовані до життя у світі тиші і почувають себе спокійно. Діти, які народилися у чуючих родинах не списували тому, що вони не знали звідки, тобто можна сказати, що такі діти менш пристосовані до життя у глухому світі. Такі діти не так добре розуміють мову жестів і їм складніше засвоювати матеріал, тому що мовою жестів з ними спілкуються лише у школі (друзі та вчителя). У тих, хто не списав з причини незнання джерела списування, батьки вдома погано знають мову жестів, або не спілкуються нею зовсім.

У дітей з якими вдома не розмовляють мовою жестів спостерігається затримка у розвитку. Таким дітям дуже складно засвоювати матеріал шкільної програми, а також спілкуватися з однолітками.

Подальший статистичний аналіз нашої роботи потребує переведення отримані результати за констатуючим експериментом в бали: рівень інтелекту (низький – 1 бал, середній – 2 бали та високий – 3 бали); списування на контрольній роботі – 2 бали, писав сам – 0 балів).

Таблиця 4.

Зведена таблиця результатів констатуючого експерименту «Чи будуть діти списувати під час контрольної роботи» (переведена в бали)

	Рівень інтелекту Низький–1, середній–2, високий –3	Списував=2 або писав сам=0
Учень 1	3	0
Учень 2	1	0
Учень 3	3	0
Учень 4	3	0
Учень 5	2	0
Учень 6	2	2
Учень 7	2	2
Учень 8	2	0
Учень 9	1	0
Учень 10	2	2
Учень 11	2	2
Учень 12	3	0
Учень 13	3	0
Учень 14	1	0
Учень 15	2	2

Для обробки отриманих результатів дослідження було використано програму SPSS–21. За її допомогою створено таблиці і вираховувалась статистика. Так, кореляційний аналіз – це перевірка гіпотез про зв'язки між змінними з використанням коефіцієнта кореляції. Коефіцієнт кореляції Пірсона може бути застосованим для вивчення взаємозв'язку пар змінних, та визначає наскільки пропорційна їх змінність. Також за допомогою цього виду аналітичної статистики нами встановлено наявність статистично значимого зв'язку між показниками: побудови образу, тривожності, агресивності, самооцінки і системи цінностей, спілкування, інтелектуального рівня та обману.

Таблиця 5.

**Статистично достовірні зв'язки побудови образу, тривожності,
агресивності, самооцінки і системи цінностей, спілкування,
інтелектуального рівня та обману в групі глухих дітей.**

(n=15)

	Побудов а образу	Показники тривожност і, страху	Показники агресивнос ті	Самооцінк а і система цінностей	Сфера спілкуванн я	Рівень інтелект у	Обма н
Побудова образу	1			,567*			,303*
Показники тривожност і, страху		1	,821**		-,495**		
Показники агресивност і		,821**	1	-,509**			
Самооцінка і система цінностей	,567*		-,509**	1		,583*	– ,361*
Сфера спілкування		-,495**			1		,238*
Рівень інтелекту				,583*		1	
Обман	,303*			-,361*	,238*		1

Примітка: * – кореляція статистично достовірна на рівні $p=0,05$;

** – кореляція статистично достовірна на рівні $p=0,01$.

Розглянуті теоретичні дані з попередніх розділів поставили перед нами питання обману дітей та підлітків з вадами слуху. Згідно з дослідженнями Пола Екмана треба звернути увагу на наступні показники: інтелект, проблеми з адаптацією, особистості. Проведене авторське дослідження дозволило виявити такі зв'язки. Отже, отримані нами дані статистично значущих зв'язків (на рівні

$p=0,05$ та $p=0,01$) досліджуваних показників дають змогу зробити наступні попередні висновки (Таблиця 5.):

- показник *побудова образу* має прямий зв'язок з: *самооцінкою* (0,567*), *обманом* (0,303*). Такі отримані результати показують, що рівень зображення від копіювання з інтернету до самого високо рівня та створення абсолютно оригінальної істоти має пряморорційну залежність від самооцінки. Відносно обману ми отримали таку ж залежність яка свідчить про те, що із зростанням складності образу зростає і показник обману;
- показник *тривожності, страху* має від'ємний зв'язок з показником *сфери спілкування* (−0,495**), що засвідчує зворотню залежність між тривожністю, яка при зростанні знижує кількість та якість міжособистісних зв'язків; та додатковий зв'язок з показником *агресивності* (0,821**) – засвідчує пряму залежність з тривожністю;
- показник *агресивності* має від'ємний зв'язок з показником *самооцінки* (−0,509**). Тобто зростання самооцінки призводить до зменшення агресивності у дітей з вадами слуху;
- показник *самооцінки* має додатковий зв'язок з *рівнем інтелекту* (0,583*), що свідчує, що зростаюча самооцінка призводить до зростання інтелекту у дітей з вадами слуху і навпаки; від'ємний зв'язок з показником *обману* (−0,361*), що засвідчує – зростаюча самооцінка веде до зниження обману і навпаки;
- показник *спілкування* має додатковий зв'язок з показником *обману* (−0,361*), що засвідчує – зростаюча кількість та якість міжособистісних зв'язків веде до зниження обману і навпаки.

Такі отримані результати кореляційного аналізу побудови образу, тривожності, агресивності, самооцінки і системи цінностей, спілкування, інтелектуального рівня та обману у дітей з вадами слуху показали, що: рівень зображення від копіювання з інтернету до самого високо рівня та створення

абсолютно оригінальної істоти має пряморорційну залежність від самооцінки; із зростанням складності образу зростає і показник обману; тривожність при зростанні знижує кількість та якість міжособистісних зв'язків; зростання агресивності веде до росту тривожності; зростання самооцінки призводить до зменшення агресивності; зростаюча самооцінка призводить до зростання інтелекту; зростаюча самооцінка веде до зниження обмана; зростаюча кількість та якість міжособистісних зв'язків веде до зниження обмана і навпаки.

Дані, отримані в ході нашого дослідження, свідчать про те, що психокорекцію слід направити на зниження тривоги, розвитку якості та кількості міжособистісних зв'язків, що сприятиме підвищенню самооцінки (особливо в підлітковому віці) та якості життя вцілому. Діти з вадами слуху повинні перебувати під наглядом психологів, вихователів та батьків. Згідно з нашими висновками, в родинях де батькі чуючі, діти із вадами слуху мають низький рівень освіти та інтелекту, оскільки більш дезорганізовані, погано володіють мовою жестів, що в свою чергу веде до зниження рівня соціальної адаптації. Хету та Гетті (1987) підтримують ідею, що члени сім'ї повинні бути частиною програми психокорекції. Кілька інших дослідників також погоджуються, що через збільшення тривожності, члени сім'ї повинні бути залучені до процесу корекції [170, 176].

На основі дослідження запропонуємо певні психопрофілактичні рекомендації по її корегуванню. Найважливіше, що батьки можуть зробити у вихованні дитини, – побудувати стосунки на довірі. Якщо батьки часто обманюють дитину, часто змінюють свої рішення, не виконують обіцянки, то й від неї не варто чекати відвертості. До того ж надмірна жорстокість, часті суворі покарання, несправедливі звинувачення, підозри навчать тільки боятися, але не поважати. Виховання дитини, тем паче з вадами слуху – це дуже тяжка праця. Батькам слід спілкуватися з дитиною однією мовою, та віддавати на навчання у спеціальні установи, де працюють спеціалісти які зможуть допомогти дитині пристосуватися у світі тиші, а також поряд будуть такі ж самі діти, як і сама

дитина, у цій ситуації дитина буде себе сприймати звичайною і їй буде просте побудувати довірливі стосунки з оточуючими.

Психолог відіграє важливу роль у підтримці дітей та підлітків з вадами слуху. Він допомагає їм:

- розібратися з власними почуттями та емоціями, пов'язаними з вадою слуху;
- розвивати свої соціальні та комунікативні навички;
- долати труднощі, пов'язані з навчанням та адаптацією до навколишнього світу;
- прийняти себе такими, якими вони є.

Психолог працює з дітьми та підлітками індивідуально, а також проводить групові заняття. Психологічна підтримка дітей та підлітків з вадами слуху може включати такі методи та техніки: корекційна робота спрямована на розвиток слухових, мовних та комунікативних навичок; психологічна допомога спрямована на розв'язання таких проблем, як низька самооцінка, тривога, депресія, відчуття ізоляції.

Соціально–педагогічна підтримка спрямована на допомогу дітям та підліткам у адаптації до школи та суспільства. Родина та школа також відіграють важливу роль у соціальній адаптації дітей та підлітків з вадами слуху. Школа може допомогти дитині: забезпечити доступ до освітніх ресурсів; створити сприятливе середовище для навчання та розвитку; підтримувати соціальну взаємодію з однолітками. Для ефективної підтримки дітей та підлітків з вадами слуху необхідно тісну співпрацю родини, школи та психологів.

Соціальна адаптація дітей та підлітків з вадами слуху має свої особливості. Вона пов'язана з такими факторами, як:

- вік дитини (чим молодша дитина, тим легше їй адаптуватися до нових умов, у тому числі до втрати слуху);
- ступінь втрати слуху (діти з більш серйозними порушеннями слуху можуть відчувати більші труднощі в спілкуванні та соціальній взаємодії);

- ранній розвиток дитини (діти, які отримали вчасно корекційну допомогу, мають більше шансів на успішну соціальну адаптацію);
- доступ до освітніх ресурсів (діти та підлітки з вадами слуху повинні мати доступ до якісної освіти, яка відповідає їхнім індивідуальним потребам);
- соціальне середовище (важливо, щоб діти з вадами слуху відчували себе комфортно у своєму соціальному середовищі).

Для цього необхідно підвищувати обізнаність суспільства про проблеми людей з вадами слуху. Основними проблемами та труднощами соціальної адаптації дітей та підлітків з вадами слуху є: відчуття ізоляції та відстороненості. Діти з вадами слуху можуть відчувати себе ізольованими від однолітків. Це може бути пов'язано з труднощами в спілкуванні, а також з відсутністю спільних інтересів; низька самооцінка. Такі діти можуть відчувати себе меншими, ніж їхні однолітки. Це може бути пов'язано з труднощами в навчанні. Для покращення соціальної адаптації дітей та підлітків необхідно враховувати їхні індивідуальні потреби та особливості.

Ось деякі конкретні заходи, які можуть допомогти покращити соціальну адаптацію дітей та підлітків з вадами слуху: забезпечити доступ до сурдоперекладу в навчальних закладах, установах культури та інших громадських місцях. Це допоможе дітям з вадами слуху краще розуміти те, що відбувається навколо них; створювати можливості для спілкування дітей з вадами слуху з їхніми однолітками, які не мають вади слуху. Це допоможе глухим дітям налагодити соціальні стосунки та підвищити самооцінку. Заохочувати глухих дітей до участі в різних видах діяльності, таких як спорт, мистецтво, музика. Це допоможе їм знайти себе та відчути себе частиною суспільства. Підтримка таких дітей та підлітків з боку родини, школи та суспільства є важливою умовою їхньої успішної соціальної адаптації.

Обман є поширеною проблемою серед дітей та підлітків, незалежно від наявності чи відсутності вади слуху. Однак у дітей та підлітків з вадами слуху

обман може виникати з інших причин, ніж у дітей та підлітків з нормальним слухом.

Основні причини обману у дітей та підлітків з вадами слуху – це труднощі в спілкуванні, такі результати підтвердило також наше емпіричне дослідження. Це може ускладнювати спілкування з однолітками та дорослими, що може призвести до відчуття ізоляції та відстороненості. У деяких випадках глухі діти та підлітки можуть вдаватися до обману, щоб уникнути цих труднощів. Низька самооцінка таких дітей та підлітків може бути пов'язана з труднощами в навчанні, а також з негативним ставленням суспільства до глухих людей. У деяких випадках діти та підлітки можуть вдаватися до обману, щоб підвищити свою самооцінку. Порушення поведінки проявляється в схильності до порушень поведінки, таких як агресія, депресія, тривога. У деяких випадках діти та підлітки можуть вдаватися до обману, щоб приховати ці проблеми. При цьому за спостереженнями психологів спостерігається порушення довіри, що в свою чергу, призводить до того, що інші втрачають до них довіру. Це може ускладнити спілкування та встановлення соціальних стосунків.

При взаємодії з дітьми та підлітками з вадами слуху відносно обману вихователям і вчителям слід залишатися спокійними: важливо не впадати в паніку або гнів, коли вони дізнались про обман. Слід уважно сприймати інформацію, важливо дати дитині чи підлітку можливість подати свою історію. Намагання зберігати об'єктивність, важливість не звинувачувати дитину чи підлітка в обмані може допомогти при побудові контакту. Позначення позиції та підтримки, важливість показати дитині чи підлітку любов, навіть якщо дорослі не згодні з його діями. Дорослим слід створювати відкрите середовище для спілкування, де дитина відчуває, що може вільно говорити про свої проблеми та страхи. Виявляти співчуття та розуміння до складнощів, з якими зіштовхуються діти з вадами слуху, може допомогти їм почуватися комфортно, не обманюючи. Надання допомоги у розв'язанні проблем, пов'язаних з вадами слуху, може зменшити мотивацію дитини чи підлітка до обману. Залучення дітей у виховання відкритості та чесності може стимулювати їх уникати обману. Створення

системи підтримки вдома, в школі та серед оточення може стимулювати дитину довіряти та не відчувати необхідності в обмані [153, 163, 174].

Як запобігти обману у дітей та підлітків з вадами слуху:

- створіть сприятливе середовище для взаємодії, важливо, щоб діти та підлітки з вадами слуху відчували себе комфортно в спілкуванні з іншими людьми; це можна зробити, забезпечивши доступ до сурдоперекладу, спеціально підготовлених вчителів та інших освітніх ресурсів;
- заохочуйте дітей та підлітків до спілкування з однолітками, які не мають вади слуху, це допоможе їм налагодити соціальні стосунки та підвищити самооцінку;
- надавайте дітям та підліткам підтримку та розуміння; якщо ви помітили, що дитина чи підліток з вадами слуху схильний до обману, важливо поговорити з ним про це та надати йому підтримку;
- допоможіть дитині чи підлітку знайти здорові способи розв'язання проблем; важливо допомогти дитині чи підлітку навчитися спілкуватися з іншими людьми та розв'язувати проблеми без обману.

ВИСНОВКИ

- виділено кілька різновидів вад слуху та способи діагностування втрати слуху психофізіологічними способами;
- показано причин, що можуть призвести до виникнення вад слуху у дітей та підлітків;
- проаналізовано вплив вад слуху на психіку дитини; в силу відсутності внутрішньої мови та словникового опосередкування, відбувається обмеження обсягу зовнішньої інформації, що завжди супроводжується

такими явищами, як уповільнення та зниження сприйняття, мислення, уваги, пам'яті, уяви та всієї пізнавальної діяльності загалом;

- виявлено вплив вад слуху на психічне здоров'я: порушена здатність розрізняти мову може мати більший психологічний вплив, ніж проста втрата слуху для різних частот; діти з вадами слуху частіше стикаються з соціальними та практичними проблемами;
- виділено найбільш поширені психологічні проблеми у осіб з вадами слуху у дорослому віці – тривога і депресія; людина з порушенням слуху частіше відчувається незручно в натовпі, боїться подорожувати, відчуває нервозність, коли залишається насамоті; люди з втратою слуху частіше відчувають себе неповноцінними, відчуваючи неспокій та сором'язливість;
- виявлено, що нездатність почути слабкі звуки, які створюють звичайні слухові фони можуть викликати почуття самотності та ізоляції, а також відчуття відсутності бажання участі в багатьох соціальних середовищах. Це почуття самотності та ізоляції іноді може призводити до виходу з усіх відносин;
- показано, що основним обмеженням осіб з порушеннями слуху є обмеження міжособистісних зв'язків, тому становлення соціальних відносин для таких дітей і суспільства в цілому набуває особливого значення.
- зазначено, що доступ до мови може бути досягнутий як за допомогою мови жестів, так і за допомогою технологій слуху; діти з вадами слуху зазнають значні труднощі у розвитку спілкування та мови. Ці труднощі поширюються від дитинства до дорослого віку та негативно впливають на сфери розвитку і розуміння небуквального спілкування;
- узагальнено теоретичні дані щодо обману дітей та підлітків: страх приниження та прагнення уникнути покарання, для отримання вигоди та захисту друзів; діти з високим інтелектом не обманюють, якщо існує можливість покарання; діти з середнім рівнем інтелекту частіше

використовують обман; нечесність є частиною більш узагальненої особистісної особливості, характерною для дітей, схильних маніпулювати іншими людьми у своїх цілях; діти, які страждають від нестачі батьківської уваги, обманюють частіше; вплив на дитину можуть зробити друзі, які брешуть і роблять непристойні вчинки, вплив однолітків найбільше у підлітковому віці;

- розглянуто різноманітні мотиви обману (соціальні, емоційні, мотиви влади та контролю, особиста вигода, уникнення покарання або негативних наслідків за власні дії, маніпуляція інформацією, фальшиві обіцянки у вигляді того, чого насправді не збираються робити, зловживання довіри, зміна сприяння у інших, фінансовий обман);
- показані психологічні аспекти обману у дітей та підлітків з вадами слуху (стрес, пов'язаний із відчуттям відмінності або труднощами через ваду слуху, може змушувати дітей шукати шляхи уникнення негативних ситуацій, що може включати обман; бажання приховати слабкість; самоідентифікація та соціальна взаємодія; бажання визнання та підтримки; обман може впливати з бажання отримати підтримку, співчуття чи визнання своєї особистості);
- розглянуті певні наслідки обману у дітей та підлітків з вадами слуху;
- систематизовано дослідження, що вивчають обман та брехню у дітей з вадами слуху починаючи з 1995 року;
- проаналізовано методологічні принципи виявлення обману дітей та підлітків в ракурсі різноманітності експериментальних досліджень, які надали можливість побудувати авторську модель дослідження обману у дітей з вадами слуху;
- розроблено авторське дослідження обману у дітей з вадами слуху, який поєднує: метод спостереження за досліджуваними в процесі експерименту, навчання, міжособистісних комунікацій; аналіз особистих справ учнів та спілкування з вчителями, батьками дозволив виявити рівень інтелекту дітей; проективна методика «Неіснуюча тварина»; відтворюючий

- експеримент Пола Екмана виявлення брехні в якому виявлялось чи будуть діти списувати на контрольній роботі та визнання цього факту дітьми;
- результати констатуючого експерименту «Чи будуть діти списувати під час контрольної роботи» підтвердили дослідження з книги Пола Екмана «Чому діти брешуть». Розумні діти не списували – так як не бачили в цьому сенсу, тому що списування могло вплинути на їх оцінку. Списували лише учні середнім рівнем інтелекту, які зазвичай вчиться не дуже добре, тобто можна зробити висновок, що їм нічого втрачати. Також не списували діти, які мають низький інтелектуальний рівень і не знають звідки списати
 - показано, що обман глухих дітей схожий на оманливу поведінку чуючих дітей. Цей результат узгоджується з дослідженнями Кана Лі та Пола Екмана: у дитини яка починає брехати раніше кращі розумові здібності, по результатам нашого експерименту ми бачимо, що списали лише діти з середнім рівнем інтелекту;
 - показано, що всі діти, які списали були з повністю глухих сімей. Тобто вони більш пристосовані до життя у світі тиші і почувають себе спокійно. Діти, які народилися у чуючих родинах не списували тому, що вони не знали звідки, тобто можна сказати, що такі діти менш пристосовані до життя у глухому світі. Такі діти не так добре розуміють мову жестів і їм складніше засвоювати матеріал, тому що мовою жестів з ними спілкуються лише у школі (друзі та вчителя). У тих, хто не списав з причини незнання джерела списування, батьки вдома погано знають мову жестів, або не спілкуються нею зовсім.
 - отримано результати кореляційного аналізу побудови образу, тривожності, агресивності, самооцінки і системи цінностей, спілкування, інтелектуального рівня та обману у дітей з вадами слуху показали, що: рівень зображення від копіювання з інтернету до самого високо рівня та створення абсолютно оригінальної істоти має пряморорційну залежність від самооцінки; із зростанням складності образу зростає і показник обману; тривожність при зростанні знижує кількість та якість міжособистісних

зв'язків; зростання агресивності веде до росту тривожності; зростання самооцінки призводить до зменшення агресивності; зростаюча самооцінка призводить до зростання інтелекту; зростаюча самооцінка веде до зниження обмана; зростаюча кількість та якість міжособистісних зв'язків веде до зниження обмана і навпаки.